

L'ADAPTACIÓ DE TOPÒNIMS ESTRANGERS AL CATALÀ

David Ordóñez i Garcia

XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Muro, 2006

1. REFLEXIÓ SOBRE LA NATURALESA DELS EXOTOPÒNIMS

1.1. L'objectiu d'aquesta comunicació és estudiar l'adaptació de topònims estrangers al català des d'una perspectiva diacrònica, per tal de valorar el corpus d'adaptacions existents en l'actualitat i, en alguns casos, proposar-ne la revisió.

1.2. Els resultats d'aquest procés d'adaptació fonètica i ortogràfica són els anomenats *exotopònims*, és a dir, noms geogràfics que s'utilitzen normalment en una llengua per designar llocs situats fora del seu domini lingüístic i que difereixen formalment de les designacions originàries.¹ Un exotopònim que una comunitat lingüística ha fet servir continuadament al llarg de la història i que, per aquesta raó, té una gran tradició en una llengua, és una *forma tradicional*, i apareix recollida en els repertoris enciclopèdics d'aquesta llengua i en els atles. Seria el cas de *Londres* (per *London*), *Terol* (per *Teruel*) o *Nàpols* (per *Napoli*). Aquestes formes tradicionals es diferencien de les adaptacions ocasionals i arbitràries, com ara *Ciutat Reial* (per *Ciudad Real*) o *Castellnou* (per *Newcastle*).

En els últims anys la fortuna dels exotopònims no ha estat gaire favorable. Les recomanacions de les Nacions Unides i altres organismes internacionals sobre noms geogràfics recomanen que se'n limiti l'ús i sobretot que no se'n creïn de nous, en benefici de les designacions originals. En el cas del català, massa sovint passa que, sigui per ignorància de les formes tradicionals, sigui per la mediatització del castellà, sigui per una idea molt estesa durant els últims anys segons la qual els topònims *no s'han de traduir* en cap cas, les formes catalanes són escandalosament negligides en els textos en català. Finalment, no cal insistir que aquesta idea és absolutament errònia, atès que el fenomen de l'exotoponímia es produeix absolutament en totes les llengües de cultura i no és, com creuen algunes persones, una mania capriciosa exclusiva del català. Des del punt de vista de la normativa lingüística,

¹ Els *exotopònims* també han rebut, sobretot entre francesos, alemanys i anglesos, el nom d'*exònims*. Aquesta designació és, però, menys exacta, perquè des d'un punt de vista compositiu, el mot *exònim* hauria de designar la forma diferenciada que rep en una llengua un nom propi estranger. Això inclouria els antropònims (*Aristòtil*, *Copèrnic*, *Confuci*, *Otel·lo*) fins a altres menes de noms propis (*A la recerca del temps perdut*, *Aida*, *Banda dels Quatre*, *Primavera de Praga*, *Tisó*).

l'IEC, en un acord de 1998, ha declarat preceptiu l'ús dels exotopònims catalans sempre que siguin «d'ús tradicional i habitual».²

1.3. Per què es produeixen els exotopònims, és a dir, per què en una llengua hi ha formes adaptades d'alguns topònims estrangers i en altres llengües no? Com en el cas dels manlleus, aquest fet ve determinat per les necessitats comunicatives de cada època: en un moment determinat es crea la necessitat d'anomenar un topònim, per raons generalment extralingüístiques (culturals, comercials, polítiques, militars, etc.). En l'edat mitjana, els països veïns (Aragó, Castella, Occitània), l'espai mediterrani (sobretot Sardenya, Sicília, el sud d'Itàlia, Grècia, Àsia Menor, Orient Mitjà i el nord d'Àfrica) i les rutes comercials i culturals amb el nord d'Europa (nord de França, Flandes, Països Baixos, Alemanya) constituïen els únics àmbits geogràfics amb què la llengua catalana i els seus parlants mantenien comunicació, i per aquest motiu els exotopònims catalans tradicionals es concentren en aquestes zones. En l'actualitat, però, en el nostre context globalitzat, les adaptacions són generalment fruit de necessitats informatives: qualsevol lloc del món pot ser notícia en un moment determinat i és susceptible de ser adaptat per parlants de moltes llengües diferents de l'original. Fa temps ningú no en sabia res de *Txetxènia*, de la seva capital *Grozni*, ni de *Maastricht*, ni de *Bàssora*, etc.

1.4. La perspectiva de partença és la consideració que els exotopònims —igual que els topònims propis del domini lingüístic o **endotopònims**— formen part del cabal lèxic d'una llengua, de manera semblant als manlleus.³ Un cop feta l'adaptació, l'exotopònim resultant és un mot tan català com qualsevol altre: adquireix comportaments sintàctics idiosincràtics (gènere, nombre, etc., exigència o no d'article determinat);⁴ és capaç de generar derivats, com ara els gentilicis, però no exclusivament (*finlandització*, *afrancesar*...); pot adquirir significats nous i convertir-se en un nom comú (*astracan*, *frànkfurt*, *tafilet*, *holanda*, *colònia*...), i fins i tot pot formar part d'expressions fraseològiques (*col de Brussel·les*, *fer les Amèriques*, *valer un Perú*).

2. TIPUS D'EXOTOPÒNIMS

Podem diferenciar dos tipus d'exotopònims bàsics:

2.1. Els anomenats *exotopònims tradicionals*, és a dir, aquells que tenen una tradició més llarga en una llengua. En el cas del català, provenen majoritàriament de la llengua medieval i són el resultat de les relacions internacionals de la corona catalanoaragonesa

² Text complet de l'acord: «La Secció Filològica acorda que, en general, en el cas dels exotopònims s'emprarà preferentment la forma original (d'acord amb les recomanacions de les Nacions Unides sobre noms geogràfics), excepte en els casos que tinguin una forma catalana diferent d'ús tradicional i habitual, com ara *Londres* o *Terol*.» Per a més precisions sobre l'escriptura dels topònims estrangers en català, vegeu Josep Maria MESTRES i Carolina SANTAMARIA, (juliol de 1997). «Els noms propis geogràfics no catalans» dins *Revista de Llengua i Dret* 27, pàg. 23-78.

³ Aquesta és la perspectiva de M. Teresa CABRÉ en el capítol dedicat als manlleus en la recent *Gramàtica del català contemporani*: «També considerarem en aquest apartat els topònims i antropònims estrangers d'ús habitual en els mitjans de comunicació i en àrees determinades de cultura general» dins Joan SOLÀ, (dir.). (2002). *Gramàtica del català contemporani 1. Introducció. Fonètica i fonologia. Morfologia*. Barcelona: Empúries, pàg. 926.

⁴ Així tenim *el Perú*, *la Garona*, *els Abruços*, *les Baronies* (amb l'article determinat quan els inserim en un context lingüístic qualsevol) davant de *Groenlàndia*, *Albarrasí* (sense l'article).

(*Montpeller, Tunis, Terol, Marroc*). Així, existeix la forma tradicional catalana d'un bon nombre de topònims d'Aragó, d'Occitània, de Castella, d'Itàlia, de França, de Grècia, del nord d'Àfrica i d'Orient Mitjà. Aquestes formes han estat recuperades de la llengua antiga al llarg del segle XX, durant el procés de normalització de la llengua.

Dins d'aquest grup formen un grup a part els exotopònims generats espontàniament pels parlants de les comarques extremes dels Països Catalans que designen llocs situats en les zones limítrofes dels dominis lingüístics occità, castellà (i aragonès) i també sard (en el cas de l'Alguer).⁵ També podríem incloure aquí alguns llocs de la costa algeriana amb què tradicionalment han tingut contacte els mariners de les Illes i fins i tot les ciutats de l'estranger que compten o han comptat amb una colònia catalana important.⁶

2.2. D'altra banda, els **exotopònims moderns**, creats *ex novo* a partir del procés de normalització de la llengua catalana endegat a partir de 1907, són, sobretot, noms de països, d'accidents geogràfics i de ciutats importants que no tenien tradicionalment forma catalana (*Costa d'Ivori*, muntanyes *Rocalloses*, *Txetxènia*, *Austràlia*). Aquest conjunt de topònims conforma el que la *Gran enciclopèdia catalana* (en endavant, GEC) anomena en el pròleg «gran toponímia universal», i correspon aproximadament als coneixements geogràfics que s'aprenen en l'ensenyament secundari. No ens hem d'exclamar d'aquestes adaptacions modernes i diguem-ne *poc tradicionals*: totes les llengües de cultura, fins i tot les de codificació i normalització més recent —com ara el gallec, el basc, el cors o l'occità— adapten aquesta mena de topònims.

Totes dues categories conformen el corpus actual d'exotopònims d'una llengua, que és recollit en les enciclopèdies i en els atles i és usat regularment pels mitjans de comunicació.

2.3. Finalment, tenim els *exotopònims antics*, que es poden considerar perfectament una subcategoria dins dels exotopònims tradicionals. En el cas del català, són adaptacions fruit del contacte directe amb la comunitat lingüística on pertany el topònim en l'època medieval, però han deixat d'usar-se en la llengua escrita a partir de la Decadència, fet que coincidí amb l'abandó del català com a llengua de cultura. No han estat recuperats modernament perquè, entre altres raons no estrictament lingüístiques, resulten opacs per als parlants actuals i, en molts casos, s'han creat noves adaptacions posteriors, generalment a través de la intermediació d'una altra llengua (*Saragossa de Sicília* per *Siracusa*, *Cartagènia* per *Cartagena*, *Ostelric* per *Àustria*, etc.).⁷

⁵ Aquest és el cas de l'*Anglesola*, terra donada pels habitants dels Ports i de l'Alcalatén a la localitat de *La Iglesuela del Cid*, al Maestrat aragonès, segons reporta Joan COROMINES (*Onomasticon Cataloniae*. (1994). II vol. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i «La Caixa», pàg. 196), l'exotopònim ja apareix en la llista del full volant de l'IEC de 1962, i ha estat recollit per la *Gran enciclopèdia catalana* i per l'*Atlas universal català*, per bé que amb la forma *Anglesola* (sense l'article).

⁶ Deia Pompeu FABRA en una interessant «Conversa filològica» dedicada als exotopònims catalans, a propòsit de la pertinència de l'adaptació d'alguns llocs forasters: «Que en una ciutat estrangera hi ha una colònia catalana i aquesta espontàniament n'ha catalanitzat el nom: també sembla enraonat que, assabentats del fet, adoptem per a aquella ciutat la denominació adaptada pels catalans que hi resideixen. Tal és el cas, segons els senyors A. R. i M. H., de *Rio de Janeiro*, *Cienfuegos* i *São Paulo [sic]*» (*Converses filològiques VI. Lèxic. 1a part*. (1955). Salvador Pey (ed.). Barcelona: Barcino, pàg. 77). No diu el lingüista insigne quines són les formes catalanes d'aquests llocs. Però recentment s'ha sabut el cas dels residents catalans a Buenos Aires, que han generat l'exotopònim espontani *Bons Aires*. Caldria veure si *Montevideu* (recollit amb aquesta forma pel DCVB, s.v. **Montífideu**) es troba en aquest cas mateix; si més no, la forma apareix usada repetides vegades al corpus textual de l'IEC.

⁷ Val a dir que algunes formes exotoponímiques estan a mig camí entre les formes tradicionals i les formes antigues, en el sentit que hi ha molta vacil·lació en l'ús. És el cas, per exemple, de **Sant Jaume de Galícia**, forma sobre la qual no hi ha un consens absolut a l'hora de fer-la servir. Sens dubte que és la forma més genuïna i la tradicionalment catalana, però actualment potser ja s'ha difós massa la forma **Santiago de Compostel·la**, adaptada modernament a partir del nom gallec (o castellà) de la capital de Galícia. Potser la solució més enraonada seria admetre totes dues formes, bé que donant preferència a la designació tradicional.

Cal no perdre de vista que el català és una llengua que ha sofert una interrupció molt important en la transmissió històrica com a llengua de cultura, per la qual cosa disposam d'un corpus relativament abundant d'exotopònims antics, que han quedat obsolets precisament perquè no hi ha hagut una continuïtat natural en l'ús culte de la llengua. Si aquesta interrupció durant la Decadència no s'hagués produït, segurament avui diríem *Lisbona* i no *Lisboa*, *Domàs* i no *Damasc*, *Florença* i no *Florència*.

3. HISTÒRIA DE LA FIXACIÓ DEL CORPUS ACTUAL D'EXOTOPÒNIMS

3.1. Hem de començar parlant dels *exotopònims catalans antics*. Podem tenir-ne notícia d'un bon grapat, sobretot a través de la GEC. En els inicis de la redacció de la GEC se'n van recollir molts de fonts medievals diferents per tal de valorar-ne la inclusió i l'aptitud per a l'ús modern. Les formes desestimades per obsoletes són igualment recollides amb les marques *ant.* (antic) i *cat. ant.* (català antic) entre claudàtors i a continuació de l'entrada en la forma admesa per a l'ús modern:

- Bríndisi** [*cat. ant.: Brandis*]
- Cariñena** [*cat. ant.: Caranyena*]
- Cartagena** [*ant.: Cartagènia*]
- Catanzaro** [*cat. ant.: Cantassar*]
- Cefalònia** [*cat. ant.: Xifal·lònia*]
- Cefalù** [*cat. ant.: Xifal·ló*]
- Corfú** [*ant.: Corcira*]
- Creta** [*cat. ant.: Cret*]
- Damasc** [*ant.: Domàs*]
- Famagusta** [*cat. ant.: Famagosta*]
- Florència** [*cat. ant.: Florença*]
- Gibraltar** [*ant.: Gibaltar*]
- Gozzo** [*cat. ant.: el Goi*]
- Lisboa** [*cat. ant.: Lisbona*]
- Mònaco** [*cat. ant.: Mòneg*]
- Patres** [*cat. ant.: Patraix*]
- Quios** [*ant.: el Xiu*]
- Reggio de Calàbria** [*cat. ant.: Rèjol*]
- Sena** Nom català antic de *Siena* ↑
- Sevilla** [*cat. ant.: Sivilla*]
- Siracusa** [*ant.: Saragossa de Sicília*]
- Tassos** [*cat. ant.: el Taix*]
- Tebes** [*cat. ant.: Estives*]
- Trapani** [*cat. ant.: Tràpena*]
- Trípoli** [*cat ant: Trípol de Suria*]

El gruix d'exotopònims antics que ens proporciona la GEC està molt lluny de ser exhaustiu. Es van obviar molts casos que sí que va recollir el *Diccionari català-valencià-balear* (en endavant, DCVB) i alguns altres que apareixien en obres medievals significatives, com ara la *Crònica* de Ramon Muntaner i el *Tirant lo Blanc*. Aquí tenim una mostra del DCVB (modernitzant l'ortografia de la forma antiga i donant al costat la forma inclosa a la GEC):

Acs (Ais de Provença)
Alcaire (el Caire)
Amens (Amiens)
Antiotxa (Antioquia)
Antuèrpia (Anvers)
Argentina (Estrasburg)
Baldac (Bagdad)
Barut (Beirut)
Bavària (Baviera)
Besers (Besiers)
Bilbau (Bilbao)
Burgs (Burgos)
Cepta (Ceuta)
Colonya (Colònia)
Conturbera (Canterbury)
Estràngol (Stròmboli)
Flandres (Flandes)
Lleó del Roine (Lió)
Montpesler (Montpeller)
Orlens (Orleans)
Pampalona (Pamplona)
Perusa (Prússia)
Portegal (Portugal)
Proença (Provença)
Puig de França (Puèi Domat; fr. *Puy-de-Dôme*)
Reims (Reims)
Ren (Rin)
Salònic (Tessalònica)
Tolédol (Toledo)

Vet aquí una mostra dels exotopònims que apareixen a la *Crònica* de Muntaner (donant les formes que apareixen normalitzades en l'índex onomàstic de l'edició de Marina Gustà, basat en el de l'edició de *Les quatre grans cròniques* feta per Ferran Soldevila).⁸ Val a dir que n'apareixen moltíssims més, sobretot de Sicília, sud d'Itàlia, Grècia i Àsia Menor:

⁸ Ramon MUNTANER (1979). *Crònica*, a cura de Marina Gustà. 2 vol. Barcelona: Edicions 62 i «La Caixa».

Amalfa (Amalfi)
Andria (Andros)
Artès (Artois)
Calatabel·lot (Caltabellotta)
Casarta (Caserta)
Castellamar (Castellammare di Stabia)
Dimiata (Damieta)
Escròfol (Skòpelos)
Lix (Lecce)
Nivers (Nevers)
Ostelric (Àustria)
Saluça (Saluzzo)
Tin (Tinos, Grècia)

I aquí tenim una mostra dels exotopònims que figuren al *Tirant lo Blanc*, on criden l'atenció un grapat de topònims anglesos mediatitzats pel francès:⁹

Antona (Southampton)
Atzetera (Exeter)
Berrí (Berry)
Betafort (Bedford)
Estafort (Stafford)
Frisa (Frísia)
Gloceste (Gloucester)
Granuig (Greenwich)
Lencastre (Lancaster)
Ondisor (Windsor)
Peixcara (Pescara)
Salasberi (Salisbury)
Saona (Savona)
Sofolc (Suffolk)
Varoïc (Warwick)
Vintimilla (Ventimiglia)

3.2. Durant l'època moderna, trobam la primera proposta d'adaptacions de topònims estrangers per a l'ús modern en un apèndix del *Diccionari Pal·las* d'Emili Vallès (1927). Aquest apèndix inclou «els noms dels pobles i comarques de Catalunya, els d'aquelles poblacions espanyoles que ofereixen una forma tradicional catalana diferent de l'oficial moderna i, en petita proporció, els d'alguns importants països i ciutats mundials, en forma usual o expressament adaptada».¹⁰

⁹ Joanot MARTORELL (1947). *Tirant lo Blanc*, ed. Martí de Riquer. Barcelona: Selecta. Accept les esmenes de Joan Coromines a l'edició de Riquer referents a la toponímia anglesa («Sobre l'estil i manera de Martí J. de Galba i els de Joanot Martorell», dins *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, pàg. 376).

¹⁰ Emili VALLÈS (1927). *Pal·las. Diccionari català-castellà-francès*. Barcelona: Pal·las, pàg. 17. (En endavant, DPCV.)

En el paràgraf següent justifica el perquè d'aquesta llista: «La sobrietat de la llista de noms estrangers deriva de la mateixa naturalesa de la qüestió, dins la qual no cal anar més enllà, sinó ben al contrari d'allò que han fet altres parles, per no exposar-se a massa rectificacions».¹¹ Veiem en aquest recull alguns exotopònims proposats que en l'actualitat no trobem recollits a la GEC:

Ajacci (Ajaccio)
Alasca (Alaska)
Baical (Baikal)
Bidassoa (Bidassoa)
Brandeburg (Brandenburg)
Brema (Bremen)
Camxatca (Kamtchatka)
Danzic (Danzig)
Estutgard (Stuttgart)
Francfort (Frankfurt)
Gotemburg (Göteborg)
Hannòver (Hannover)
Lancàster (Lancaster)
Leipzig (Leipzig)
Lubec (Lübeck)
Lluïsiàna (Louisiana)
Meclenburg (Mecklenburg)
Minyo (Minho/Miño)
Missuri (Missouri)
Oldenburg (Oldenburg)
Orinoc (Orinoco)
Ostend (Ostende)
Placència d'Itàlia [s.v. *placenti*] (Piacenza)
Roan (Rouen)
Trent (Trento)
Trentí (Trentino)
Turs (Tours)
Wurtemberg (o **Vurtem-berg**) (Württemberg)

Al costat de cada forma, Vallès dóna les equivalències castellana i francesa. Hem de suposar que l'existència d'exotopònims en aquestes llengües devia ser la raó fonamental per fer-ne l'adaptació catalana, la qual cosa —unit al desconeixement— explica l'absència d'algunes formes tradicionals per a les àrees exotoponímiques catalanes. Una ullada al corpus textual de l'IEC ens permet comprovar que aquests exotopònims van ser d'ús corrent en la premsa diària i en alguns escriptors importants en el període 1927-1939, i en alguns casos fins i tot després, sobretot, però no exclusivament, entre els intel·lectuals exiliats.

¹¹ *Ibidem*, pàg. 17.

En el primer recull enciclopèdic català, el *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana*, de l'editorial Salvat (1929-1937), es recullen algunes d'aquestes formes proposades per Vallès en l'interior dels articles, atès que no hi inclou noms propis estrangers. La versió moderna d'aquesta enciclopèdia, el *Salvat Català* (1968-1970), que sí que inclou la toponímia estrangera, incorpora la majoria de les adaptacions fetes per Vallès (com ara *Trent*, *Minyo*, *Gotemburg*, *Francfort*, etc.), per bé que n'omet algunes, com ara les alemanyes *Estutgard*, *Leipzig*, *Lubec*, etc., i n'incorpora algunes altres de noves (com ara *Tessí* —per *Ticino*— o *Alcàrria* —amb accent—).

3.3. Si ens atenim a la cronologia de la publicació de les obres, la segona fita de la història de l'exotoponímia moderna la marquen Antoni M. Alcover i el *Diccionari català-valencià-balear*. La feina de replega de materials de la llengua antiga i la llengua viva iniciada per Antoni M. Alcover el 1901 havia estat molt vinculada a l'IEC fins al trencament amb la institució el 1918, quan es va emportar el cedulari —la famosa *calaixera*— a Mallorca. Amb els anys i la col·laboració de Francesc de B. Moll, el cedulari es convertirà, ja sense vinculació amb l'IEC, en el *Diccionari català-valencià-balear* (1930-1962). Aquest diccionari monumental conté un gran nombre d'exotopònims, antics i moderns; si la història hagués estat una altra, probablement moltes de les formes que s'hi recullen haurien estat tingudes en compte per Fabra i l'Institut i, molt posteriorment, a l'hora de redactar la GEC. Hi trobem com a formes de referència, tot i que sense voluntat normativa —a causa del caràcter historicista i descriptiu d'aquest diccionari— exotopònims com ara els següents (donam entre parèntesis les formes consagrades per la GEC):

Aleixandria (Alexandria)
Algarb (Algarve)
Aquí (Aquino)
Arles de Provença (Arle)
Bagdat (Bagdad)
Bonifaci (Bonifacio)
Campdàsens (Candasnos)
Domàs (Damasc)
Florença (Florència)
Irac (Iraq)
Lisbona (Lisboa)
Luca (Lucca)
Mosalcabir (Mars al-Kabir)
Moca d'Aràbia (al-Mukka)
Montevideu (Montevideo)
Oloró (Auloron)
Patràs (Patres)
Roan (Rouen)
Sena (Siena)
Tibre (Tíber)

La difícil localització de les formes en el conjunt dels 10 volums de què consta l'obra, sens dubte, devia obstaculitzar-ne la difusió i la valoració per part dels responsables de fixar el corpus d'exotopònims de la GEC.

3.4. Els exotopònims en l'obra de Pompeu Fabra i de l'IEC. A partir de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans el 1907, institució que, com sabeu, té l'autoritat lingüística en català, els seus treballs inicials consisteixen en la replega de materials de la llengua antiga per procedir ulteriorment a la tasca de depuració del català amb l'objectiu de fer-ne una llengua moderna de cultura. Gran part d'aquesta feina la podem trobar actualment en el *Diccionari Aguiló* i en el DCVB.

El 1921 la Secció Filològica va crear les Oficines de Toponímia i Onomàstica, dirigides per Josep Maria de Casacuberta. El primer objectiu d'aquest grup de treball serà l'elaboració d'un *Diccionari de toponímia i onomàstica catalanes*, projecte del qual se'n va publicar la memòria per tal de demanar a la Mancomunitat els recursos necessaris per a la seva realització, però no va arribar a publicar-se mai. Aquest diccionari hauria hagut de recollir «la toponímia i onomàstica de totes les terres de llengua catalana i països limítrofs».¹² Un dels treballadors més incansables d'aquestes oficines serà, a partir de 1930, Joan Coromines, que va continuar a l'exili després de 1939 les tasques pròpies d'aquesta oficina i que culminaran amb la publicació de l'*Onomasticon Cataloniae*.

El 1932 apareix el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, que no inclou noms propis, però sí que dóna molts exotopònims en les definicions corresponents a gentilicis, que d'aquesta manera han quedat ja fixats normativament:

alabès, -esa *adj. i m. i f.* Natural d'Àlaba.

algerí, -ina *adj. i m. i f.* Natural d'Alger o d'Algèria.

brasiler, -a *adj. i m. i f.* Natural del Brasil.

ginebrí, -ina *adj. i m. i f.* De Ginebra.

londinenc, -a *adj. i m. i f.* De Londres.

napolità, -ana *adj. i m. i f.* De Nàpols.

venecià, -ana *adj. i m. i f.* De Venècia.

veneçolà, -ana *adj. i m. i f.* Natural de Veneçuela.

wurtemberguès, -esa *adj. i m. i f.* Natural de Wurtemberg.¹³

Com a curiositat, direm que Fabra dóna l'exotopònim *Wurtemberg*, posteriorment desestimat a la GEC, on es va preferir la forma alemanya original *Württemberg*. Tampoc no hi trobem al DGLC moltes de les formes que només cinc anys abans proposava Vallès al *Diccionari Pal·las*, sigui per raons de nomenclatura o potser perquè Fabra no les acabava de veure clares.

El 1962, en plena clandestinitat, es publica un full volant de la Secció Filològica amb les formes exotoponímiques catalanes d'«alguns noms geogràfics importants de fora de les terres catalanes, especialment els de les comarques limítrofes».¹⁴ En la redacció d'aquest

¹² INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1922). *Memòria sobre la preparació del Diccionari de toponímia i onomàstica catalanes presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'Excel·lentíssim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya*. Barcelona: Impremta de la Casa de Caritat, pàg. 7.

¹³ POMPEU FABRA (1990[1932]). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Edhasa.

¹⁴ INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1962). *Recomanacions d'algunes formes de topònims* [full volant]. Barcelona: Impremta Altés.

opuscle, datat el desembre de 1964, hi va tenir una participació important Joan Coromines.¹⁵ Hem de considerar aquesta llista com el primer fruit del vell projecte del *Diccionari de toponímia i onomàstica* en què treballaven Casacuberta i Coromines mateix. Hi trobem exotopònims tradicionals procedents de la llengua medieval (*Albarrasí, Alcanyís, Algesires, Avinyó, Casp, el Caire, Còrdova, Llorca, Montpeller, Palerm, Sàsser, Terol*, etc.) al costat d'adaptacions modernes de la «gran toponímia universal» (*Caixmir, Kíev, Macau, Mèxic, Moscou, Nova Orleans, Nova York, Tibet, Tòquio*, etc.).

Albarrasí

Alcanyís

Alger > algerí, -ina

Algèria > algerià, -ana

Algesires

Alvèrnia >alvernès, -esa

l'Anglesola

Arieja

Avinyó

Barbastre

Bellver de Cinca

Bolonya

Bordeus

Cadis

el Caire

Caixmir

Càller

Cantavella

Carcí > carcinol, -a

Casp

Castelnaudari

Comenge >comenger, -a

Conca

Constantinoble

Còrdova

Còrsega

Donostia (o Sant Sebastià)

Durença

Esplucs

Fes

¹⁵ En relació amb aquest full, Joan Coromines escriu en una carta adreçada a Jaume Olivé Guilera: «Hi ha, a punt de sortir, un full de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, amb decisions ortogràfiques relatives a noms de lloc (en la redacció del qual, com a membre que en sóc, i especialitzat en toponímia, he tingut considerable intervenció).» La citació, en Josep FERRER i COSTA (1999). «Bibliografia de Joan Coromines», dins Joan SOLÀ (ed.). *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, pàg. 254.

l'Havana
Khàrkov
Kíev
Larraix
Lió
Lleó
Llorca
Macau
Marràqueix
Merencs
Mèxic > mexicà, -ana
Milà
Montpeller
Montsó
Moscou
Mosquerola
Nàpols
Narbona
Nova Orleans
Nova York
Orà
Oscà
Palerm
Pàmies
Queragut
Roergue > roergat, -ata
Rubiols
Sàhara
Saragossa
Sardenya
Sàsser
Tarassona
Terol
Tibet
Tolosa
Tòquio
Torí
Tremissèn
Tunis > tunisenc, -a
Tunísia

La majoria d'aquests exotopònims seran recollits posteriorment per la GEC, amb alguna excepció (*Castelnaudari*, *Merencs*, *Tremissèn*) i alguna divergència (*Anglesola* per

l'Anglesola) que potser podrien ser justificades per la difusió escassa d'aquest full.¹⁶ Tanmateix, la sanció de la Secció Filològica ens permet afirmar que tots aquests exotopònims i gentilicis estan ja definitivament fixats.

3.5. Mentrestant, Joan Coromines, que havia continuat per compte seu a l'exili de Chicago la feina engegada per les Oficines de Toponímia i Onomàstica, publica el 1971 —és a dir, tot just quan els primers volums de la GEC comencen a aparèixer—, dins del llibre *Lleures i converses d'un filòleg*, l'important estudi «Alguns topònims estrangers usats sovint en forma incorrecta». Tot i no portar data de publicació prèvia, el to i l'estil corominià en aquest estudi em sembla indubtablement anterior de 1971, i pot ser dels anys 30 o 40. Coromines hi proposa un bon grapat de formes que en alguns casos divergeixen notablement de les formes consagrades per la GEC (que donam entre parèntesis):

Acra (Accra)
Alma-Atà (Alma-Ata)
Andrinòpol (Edirne)
Ankarà (Ankara)
Cànberra (Canberra)
Castelnuu-d'Arri (Castelnaudari)
Constantinoble (Istanbul)
Donostià (Sant Sebastià)
Gal·lípol (Gal·lípoli)
Honxu (Honshu)
Luixon (Luchon)
Moscova (Moskva)
Montalbà (Montalban)
Montreal (Mont-real)
Òttawa (Ottawa)
Potòmac (Potomac)
Socòtora (Suqutra)
Tàl·lin (Tallinn)
Tòbruk (Tubruq)
Txungking (Chongqing)
Xicago (Chicago)
Xikoku (Shikoku)
Zanzibar (Zanzíbar)

Podem veure formes adaptades de la gran toponímia universal per adequar-les a la pronúncia original (*Alma-Atà*, *Ankarà*, *Cànberra*, *Òttawa*, *Tàl·lin*, *Xicago*), transcripcions de topònims àrabs, xinesos i japonesos amb grafies catalanes (*Tòbruk*, *Socòtora*, *Honxu*, *Xikoku*, *Txungking*) al costat de formes tradicionals catalanes per a topònims occitans

¹⁶ També cal remarcar que algunes formes de gentilicis que l'IEC havia consagrat el 1962 (*carcinol*, *-a*; *alvernès*, *-esa*) no han estat recollits al DIEC però sí a la GEC, i alguns altres (*comenger*, *-a*; *roergat*, *-ata*) ni tan sols a la GEC. Per contra, són emprats sistemàticament per Coromines en la redacció dels diccionaris.

(*Luixon, Montalbà*) i, finalment, la reivindicació de les formes tradicionals *Constantinoble* i *Andrinòpol* per designar les ciutats turques modernes d'*Istanbul* i *Edirne*.¹⁷ Aquestes formes són fruit de la reflexió i l'estudi d'un dels majors especialistes europeus en toponímia, per la qual cosa no és lícit considerar-les com a adaptacions arbitràries o personals. Algunes seran incorporades posteriorment pel *Petit Curial Enciclopèdic*.

En la redacció dels seus diccionaris monumentals, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i en l'*Onomasticon cataloniae*, Coromines fa servir sempre les formes propugnades per ell. Cal recordar aquí que, lamentablement, aquesta darrera obra es limita —com diu el subtítol— als «noms de lloc i de persona de les terres de llengua catalana», per la qual cosa l'estudi dels exotopònims en queda exclòs.¹⁸

3.6. En aquest procés de fixació exotoponímica, engegat per l'IEC i materialitzat en una part petita en el diccionari de Fabra, la gran feina de fixació i divulgació dels exotopònims catalans correspon, sens dubte, a la *Gran enciclopèdia catalana* (1969-1980) dirigida per Jordi Carbonell, l'obra enciclopèdica de referència principal a casa nostra, i al seu complement, l'*Atles universal català* (1983). Els seus responsables de toponímia van crear una quantitat d'exotopònims enorme per tal d'adaptar el que ells anomenen en el pròleg la «gran toponímia universal» a la llengua catalana i fer-ne un instrument apte per als usos moderns.

Pel que fa a l'aplec de formes tradicionals catalanes que no havien estat abans recollides en obres enciclopèdiques, «es tractava —com es diu en el pròleg de l'*Atles universal català*—, és clar, d'utilitzar totes les formes catalanes existents. Així normalitzàvem l'ús del català dins d'una publicació de caràcter mundial».¹⁹ Moltes d'aquestes formes tradicionals que no es van considerar aptes per a l'ús modern van ser rebutjades, però igualment s'hi van incloure, amb les marques *ant.* (antic) i *cat. ant.* (català antic), com ja vam veure. Algunes altres, però, es van desestimar i no en va quedar cap rastre.

Alcalà (Alcalá de Henares)

Alexandria (Alessandria)

Ferrol, el (Ferrol)

Guernica (Gernika-Lumo)

Plasència (Piacenza)

Sarinyena (Sariñena)

Xerès (Jerez de la Frontera)²⁰

En alguns casos concrets els redactors de la GEC van optar per adaptar topònims moderns que no tenien forma tradicional catalana. D'una banda, «els noms d'estats i dels països de tot el món», alguns dels quals, «de formació recent, no gaudeixen d'aquesta tradi-

¹⁷ Joan COROMINES. (1971). «Alguns noms propis estrangers usats sovint en forma incorrecta», dins *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, pàg. 55-60.

¹⁸ En l'interior dels articles d'aquestes obres magnes trobem adaptacions i també gentilicis que no figuraven en l'estudi de 1971 i que no inclouen cap recull enciclopèdic, com ara *Bristol* (Bristol), *Ontàrio* (Ontario) o *Trentí* (Trentino). També hi trobem usats molts gentilicis que no han estat mai recollits en diccionaris, com ara *arletenc*, -a (d'Arle); *luixonès*, -esa (de Luixon); *cose-ranès*, -esa (del Coserans); *tarentí*, -ina (de Tàrent) o *zamorà*, -ana (de Zamora).

¹⁹ *Atles universal català*. (1994). 4a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 7.

²⁰ He pogut tenir accés a alguns llistats d'exotopònims tradicionals que es van elaborar per a la seva inclusió a la GEC gràcies a la gentilesa del director del departament de Grans Obres d'Enciclopèdia Catalana, Josep M. Vinyes.

ció, i llur adaptació, com s'esdevé en altres idiomes romànics, és sovint superficial o àdhuc inexistent (*Malawi, Sierra Leone, Costa d'Ivori, Txad*).²¹ De l'altra, «la gran toponímia universal, és a dir, aquella que forma part dels coneixements geogràfics adquirits en un grau mitjà d'ensenyament [...], [de] tradició més recent i insegura, que hem tractat de fixar (*Appalaxes, Altai, Carib*)».²² Aquestes adaptacions es limiten sempre a canvis ortogràfics lleus:

Appalachian Mountains > **Apalaxes** (els)

Bogotá > **Bogotà**

Karachi > **Karatxi**

Moçambique > **Moçambic**²³

Montréal > **Mont-real**

Monròvia > **Monròvia**

Philadelphia > **Filadèlfia**

3.7. Després de la GEC es podria considerar que el corpus exotoponímic català ha quedat tancat, perquè els diccionaris enciclopèdics posteriors recullen les mateixes formes fixades per la GEC. El *Petit Curial Enciclopèdic* (1979) es limita a admetre tímidament alguna de les formes tradicionals rebutjades per aquella obra (*Alcalà, Sant Jaume de Galícia, Plasència, Xerès*), encara que de vegades no de manera preferent, i, això sí, recull moltes de les variants proposades per Coromines (*Ankarà, Cànberra, Òttawa, Potòmac, Tàl-lin, Xicago*, etc.).²⁴

El *Gran Larousse Català* (1990-1993) recull en principi els mateixos exotopònims fixats per la GEC, sense variacions dignes d'esment.

4. CRITERIS PER ADAPTAR O REHABILITAR EXOTOPÒNIMS

4.1. A continuació exposaré alguns criteris que, a entendre meu, cal tenir en compte per a la revisió del corpus actual d'exotopònims catalans, incloent-hi algunes normes que em semblen viables per crear-ne de nous. Entenc com a corpus d'exotopònims actuals el que és recollit per l'obra enciclopèdica de referència per antonomàsia a casa nostra, la GEC.

Em sembla justificat l'ús d'un exotopònim antic o fins i tot la creació d'un de nou (amb modificacions molt superficials) en els casos següents:

²¹ *Gran enciclopèdia catalana*. (1996). 2a ed. I vol. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 29.

²² Tanmateix, el recent *Atlas universal* (Barcelona: Enciclopèdia Catalana i Institut Cartogràfic de Catalunya, 1999), que ve a substituir el vell *Atlas universal català* com a complement de la GEC, segueix una tendència que ha crescut en aquests últims anys, i que consisteix a consignar el topònim únicament en la llengua original, ignorant la forma tradicional catalana. Aquest és el mètode que segueix l'AU en els mapes regionals. En el pròleg d'aquesta obra es justifica aquest mètode: «Es tracta d'aplicar els acords dels congressos internacionals de geografia —revifats per la globalització creixent que fa de qualsevol lloc del món notícia—, cosa que facilita al lector localitzar un indret sense filtres culturals externs. De tota manera, en molts casos dels que en tenen, hi figuren entre parèntesis les formes pròpies (com l'occità *Tolosa*, de l'exemple). En el cas dels topònims oficials que no tenen forma pròpia (*Al-Qahira*) i en tenen una de catalana acreditada, aquesta hi figura a sota entre claudàtors (*[El Caire]*)» (pàg. XIV). Notem que l'absència de moltes formes tradicionals catalanes és justificada de dues maneres:

- que una forma oficial tingui una forma pròpia diferenciada (*Montpellier* i *Montpelhièr*, o *Cagliari* i *Calaris*, per exemple), en el qual cas la forma catalana tradicional (*Montpeller* i *Càller*, respectivament), no hi apareix pas;

- que existeixi algun criteri no explícit de selecció de formes catalanes («en molts casos dels que en tenen») que en justifiqui l'absència.

²³ Coromines havia proposat la forma *Moçambique* en el seu estudi de 1971, és a dir, la forma originalment portuguesa. Potser, a la vista del que fa l'italià (*Mozambico*) i l'alemany (*Mosambik*) és més encertat d'adaptar-ne la terminació.

²⁴ Max CAHNER (dir.). (1979). *Petit Curial Enciclopèdic*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

4.2. Un topònim estranger ha esdevingut un nom comú. En aquest punt ja Pompeu Fabra, en una interessant «Conversa filològica», deia: «La catalanització de la grafia d'un nom propi estranger creiem que és solament tolerable quan es tracta del nom d'un estat (*Xile*) o d'un nom esdevingut comú (*xampany*, *xerès*)».²⁵ En aquests casos, com a noms comuns, han estat adaptats a les normes ortogràfiques catalanes. Però em sembla una paradoxa catalanitzar únicament el nom comú, quan altres llengües del nostre entorn també adapten el nom propi.

Astrakhan > Astracan	'varietat de pell de xai'
Boston > Bòston	'joc de cartes'
Cardigan > Càrdigan (comp. cast. <i>Cárdigan</i> , port. <i>Cardigão</i>)	'varietat de jaqueta'
Cariñena > Carinyena	'varietat de vi'
Cognac > Conyac (cf. cast. <i>Coñac</i> , port. <i>Conhaque</i>)	'licor'
Frankfurt > Frànkfurt (cf. fr. <i>Françfort</i> , cast. <i>Fráncfort</i> , it. i port. <i>Francoforte</i>)	'varietat de salsitxa', 'cerveseria'
Mokka > Moca	'varietat de cafè'
Plzen > Pilsen	'varietat de cervesa'
Tafilalt > Tafilet	'varietat de cuiró'
Jerez > Xerès (comp. fr. <i>Xérès</i> , port. <i>Xerez</i>)	'varietat de vi'
Cheviot > Xeviot	'varietat de llana'

4.3. L'existència d'un gentilici tradicional recollit pel DCVB, el *Diccionari Pal·las* o els diccionaris de Coromines, implicaria l'admissió de formes catalanitzades fins ara rebutjades per la GEC (*roanès*, *placentí*). Fins i tot en el cas d'admetre gentilicis nous caldria revisar-ne algunes grafies per adaptar-les a les estructures catalanes (*istambuliota*):

Istanbul > Istambul	> <i>istambuliota</i> (comp. fr. <i>stambouliote</i> , cast. <i>estambuliota</i> , etc.)
Minho/Miño > Minyo (DPCV, Salvat Català)	> <i>minyot</i> , <i>-a</i> (comp. port. <i>minhoto</i> , cast. <i>miñoto</i> , fr. <i>minhote</i>)
Piacenza > Plasència (DPCV, Petit Curial)	> <i>placentí</i> , <i>-ina</i> (DPCV)
Rouen > Roan (DPCV, DCVB)	> <i>roanès</i> , <i>-esa</i> (DPCV, DCVB)
Ticino > Tessi (Salvat Català)	> <i>tessinès</i> , <i>-esa</i> (Coromines) (comp. fr. <i>Tessin</i> i <i>tessinois</i> , cast. <i>Tesino</i> i <i>tesinés</i>)

4.4. Adaptacions modernes per a la compleció de la «gran toponímia universal». Si el topònim pertany a aquest grup de topònims que la majoria de llengües del nostre entorn adapten, l'adaptació seria lícita, sempre que comportés un canvi gràfic mínim, no perdés la transparència semàntica i estigués suficientment documentada, en reculls enciclopèdics, diccionaris i en escriptors de prestigi (*Gotemburg*, *Engadina*, *Minyo*, *Constança*).

²⁵ Pompeu FABRA. *Converses filològiques*. ed. cit., pàg. 74.

En altres casos, l'afegit d'un accent facilitaria la pronúncia correcta del topònim (*Hannòver*, *Frànkfurt*, *Stròmboli*).²⁶

Brandenburg > Brandeburg (DPCV)	fr. <i>Brandebourg</i> , cast., it. i port. <i>Brandeburgo</i>
Constança > Constança (Salvat Català)	fr. <i>Constance</i> , cast. <i>Costanza</i> , it. <i>Cos-tanza</i> , port. <i>Constança</i> , al. <i>Konstanza</i>
Engiadina > Engadina	fr. <i>Engadine</i> , cast., it. i port. <i>Engadina</i> , al. Engadin
Frankfurt > Frànkfurt	fr. <i>Francfort</i> , cast. <i>Fráncfort</i> , it. i port. <i>Francoforte</i>
Göteborg > Gotemburg (DPCV, DPC)	cast., it. i port. <i>Gotemburgo</i> , fr. <i>Goth-embourg</i> , angl. i al. <i>Gothenburg</i>
Hannover > Hannòver (DPCV)	fr. <i>Hanovre</i> , cast. <i>Hannóver</i> , port. <i>Hanôver</i>
Moskva (riu) > Moscova (Salvat Català)	fr. <i>Moskova</i> , cast., it. i port. <i>Moscova</i>
Stromboli > Stròmboli	

4.5. Rehabilitació d'exotopònims antics desestimats per la GEC. Ja Fabra era taxatiu en aquest punt: «Que una ciutat estrangera ja té d'antic una denominació catalana: és molt enraonat de conservar-li aquesta denominació».²⁷ En un grapat de casos aquestes formes, a banda de ser les genuïnament catalanes, han estat usades modernament per lingüistes (com ara Coromines), escriptors de prestigi i són recollides per algunes enciclopèdies (el *Petit Curial* o el *Salvat Català*); fins i tot la GEC els fa servir en la redacció dels articles. En alguns casos la GEC els recull com a entrades secundàries (*Guernica*, *Mequinès*, *Sant Jaume de Galícia*, *Timbuctú*) o els aplica directament la marca *antic* (*Alcoll*, *Alquèssar*).

²⁶ També cal anar molt amb compte a l'hora d'adaptar designacions modernes de països, sobretot dels noms d'estats i de les seves capitals. Sovint aquestes designacions són dictades oficialment des dels governs respectius i consisteixen senzillament en la imposició del nom del topònim en la seva llengua pròpia. Llavors les llengües estrangeres s'esforcen a adaptar aquestes formes noves i fins i tot a crear-ne gentilicis, es bandegen les formes tradicionals i s'ignora que la designació nova no és un nom nou, sinó el mateix nom en la llengua pròpia del país. Aquesta tendència és molt pròpia dels serveis de traducció dels organismes internacionals (ONU, Unió Europea) i dels mitjans de comunicació, sobretot — gairebé exclusivament — castellans i portuguesos.

Bengala Oriental	Bangla Desh	port. Bangladeche > cast. <i>bangladeshí</i> (UE)
Bielorússia	Belarus	cast. Belarús (ONU)
Birmània	Myanmar	port. Mianmar > <i>mianmarés</i> , <i>mianmaresa</i>
Ceilan	Sri Lanka	port. Sri Lanca > cast. <i>srilankés</i> , <i>srilankesa</i>
Formosa	Taiwan	port. Taiuán > <i>esrilanquès</i> , <i>esrilanquesa</i>
		> <i>taiwanés</i> , <i>taiwanesa</i>
		> <i>taiuanés</i> , <i>taiuanesa</i>
Moldàvia	Moldova	cast. Moldova (ONU)
Rangun	Yangon	cast. Yangón > <i>moldovo</i> , <i>moldova</i>

Potser el cas més cridaner i el que ha fet reaccionar els serveis de traducció i de correcció ha estat el cas de la *Costa d'Ivori*, el govern de la qual ha dictaminat que vol que el país sigui conegut arreu amb la designació original *Côte d'Ivoire*. Es tracta d'un cas sorprenent d'ingerència lingüística, en la capacitat intrínscita que tots els sistemes lingüístics tenen per adaptar les realitats que els són alienes.

I de tota manera, abans de posar-nos a adaptar com a desesperats segons quines grafies, caldria esbrinar primer si la llengua ja té un exotopònim tradicional per a aquella grafia estrangera en qüestió. Seria el cas de *Gana*, adaptació tradicional recollida pel DCVB per designar un regne africà que en l'actualitat correspondria a l'estat de *Ghana*, o, en castellà, de *Zimbabue*, adaptació moderna de l'estat de *Zimbabwe*, tot ignorant que ja existia tradicionalment el nom *Cimbabue* per designar el regne que ocupava aquell espai geogràfic a final del segle XV.

²⁷ Pompeu FABRA. *Converses filològiques*, ed. cit., pàg. 76.

Ágreda	> Àgreda
Alcalá de Henares	> Alcalà (Petit Curial)
Alquézar	> Alquèssar (GEC: ant.)
Col·lo (àr. <i>al-Qull</i>)	> Alcoll (GEC: ant.)
Aquino	> Aquí (DCVB)
Auloron	> Oloró (DCVB)
Bonifaziu (fr. <i>Bonifacio</i>)	> Bonifaci (DCVB)
Guadeloupe	> Guadalupe (DCF)
Gernika	> Guernica (Petit Curial)
Lucca	> Luca (DCVB, DPCV, Petit Curial)
Meknès	> Mequinès (Salvat Català, Coromines)
Santiago de Compostel·la	> Sant Jaume de Galícia
Tombouctou	> Timbuctú (SC)
Yafō	> Jafa (SC)

En conclusió, com a pas previ a qualsevol adaptació nova caldria una revisió més aprofundida del corpus d'exotopònims recollits per Vallès, Alcover, Coromines, el *Salvat Català* i el *Petit Curial* per tal de valorar-ne l'aptitud per a l'ús modern. Potser els criteris que acabo d'exposar poden servir d'ajuda.

5. CONCLUSIÓ: SOBRE EL VALOR DELS EXOTOPÒNIMS

En primer lloc, voldria posar de manifest el valor lingüístic intrínsec dels exotopònims. Els hem de considerar part de la riquesa lingüística del patrimoni lèxic de la llengua. En el cas català, *Saragossa*, *Ginebra*, *Magúncia* i *Nàpols* són noms propis tan catalans com *Banyoles*, *Ciutadella*, *Albocàsser* o *Benavarri*. L'existència d'una adaptació tradicional d'un topònim estranger per part d'una llengua palesa la força d'assimilació i la vitalitat que aquesta llengua ha tingut en el passat i que pot tenir en el present.²⁸

En segon lloc, cal valorar també des d'un punt de vista històric i cultural el cabal d'exotopònims tradicionals catalans en conjunt com un testimoni de la força de la llengua durant l'època medieval i el grau de coneixement i de relació que la seva comunitat lingüística va mantenir amb els diferents pobles mediterranis. La selecció dels topònims estrangers que una llengua adapta és un fenomen que no està lligat a sistematitzacions de naturalesa lingüística, sinó que més aviat té a veure amb raons i fets històrics i culturals. Els exotopònims palesen les nacions i les cultures amb què cada comunitat lingüística s'ha relacionat al llarg dels temps.

²⁸ Creiem oportú de reportar aquí la reflexió de Paul Robert sobre l'adaptació de noms estrangers que ha fet tradicionalment el francès en el «Préface» de *Le Petit Robert 2*: «de nombreux noms de lieux et aussi de personnes ont été, notamment depuis le XVIIe s. et jusqu'au XIXe, modifiés pour être intégrés à la langue française. Cette coutume reflète à la fois la force d'assimilation d'une langue, en quoi on peut la considérer comme positive, et l'incapacité d'admettre la pluralité des systèmes phonétiques et graphiques. Ainsi *London* devint en français *Londres*, et *Firenze*, *Florence*; ainsi les prénoms royaux, qu'ils soient espagnols, allemands, anglais ou russes, sont-ils francisés, comme le sont les noms et les surnoms des grands peintres italiens (*Titien*, *le Caravage*, etc.). Mais ce phénomène disparut peu à peu: les grandes villes américaines gardent leur nom originel, comme les peintres italiens redécouverts au XIXe s. (*Pietro della Francesca* qu'on eût probablement appelé au XVIIe s. *Pierre de la Française*; *Uccello*, etc.)» (pàg. XIX).

El procés de fixació *normativa* del corpus d'exotopònims no està tancat encara. Cal revisar a fons el cabal d'exotopònims existents i valorar-ne la inclusió en les obres de referència —sobretot la GEC— d'adaptacions noves i d'algunes formes fins ara valorades com a antigues que són perfectament vàlides per a l'ús modern.

M'agradaria acabar amb una crida a l'ús dels nostres exotopònims en tota mena de textos, en un context actual de gran intensificació de les relacions i dels contactes internacionals, on tan sovint aquestes formes genuïnes, bé per ignorància o bé per negligència, són absents dels textos escrits en català sense que ningú no se'n lamenti.²⁹

BIBLIOGRAFIA

Atlas universal. (1999). Barcelona: Enciclopèdia Catalana i Institut Cartogràfic de Catalunya.

Atlas universal català. (1993). 4a ed. Barcelona: Enciclopèdia catalana.

CAHNER, Max, (dir.). (1979). *Petit Curial Enciclopèdic Il·lustrat*. Barcelona: Curial.

CAMACHO, Alfredo. (2002). *Dicionário da língua portuguesa. Com apêndice histórico-geográfico*. Lisboa: Didáctica Editora.

COROMINES, Joan. (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.

— (1979-1992). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 9 vol. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i «La Caixa».

— (1989-1997). *Onomasticon cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. 9 vol. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i «La Caixa».

DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1978-1979). *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol. Palma: Moll.

DGLC = FABRA, Pompeu. (1990[1932]). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Edhasa.

Diccionari castellà-català. (1996). 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

DPC = SEABRA, Manuel de; DEVI, Vimala. (1989). *Diccionari català-portuguès*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

²⁹ Vull agrair les aportacions i les ajudes que m'han proporcionat les persones següents: Roser Sanromà, responsable del manteniment de la base de dades lexicogràfica de l'IEC, que ha treballat en el procés de digitalització del DCVB i que m'ha facilitat un llistat exhaustiu dels topònims i gentilicis que apareixen en l'obra; Josep M. Vinyes, director de la *Gran enciclopèdia catalana*, que m'ha donat informacions valuoses sobre el procés de fixació de topònims durant la primera edició de la GEC; i finalment, Joan Anton Rabella, de l'Oficina d'Onomàstica de l'IEC, pels seus suggeriments i per la notícia de l'existència del full volant de 1964.

- DPCV = VALLÈS, Emili. (1927). *Pal-las. Diccionari català-castellà-francès*. Barcelona: Pal-las.
- FABRA, Pompeu. (1955). *Converses filològiques VI. Lèxic. Ia part*. Salvador Pey (ed.). Barcelona: Barcino.
- GEC = *Gran enciclopèdia catalana*. (1986-1993). 2a ed. 24 vol. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Gran Larousse Català*. (1990-1993). 10 vol. Barcelona: Edicions 62.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. (1962). *Recomanacions d'algunes formes de topònims*. [full volant]. Barcelona: Impremta Altés.
- (1995). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona-Palma-València: Enciclopèdia Catalana, Edicions 62, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Moll i Edicions 3 i 4.
- Le Petit Robert des noms propres*. (1999). París: Le Robert.
- MARTÍNEZ DE SOUSA, José. (2000). *Manual de estilo de la lengua española*. Gijón: Trea.
- MARTORELL, Joanot. (1947). *Tirant lo Blanc*. Ed. Martí de Riquer. Barcelona: Selecta.
- Memòria sobre la preparació del diccionari de toponímia i onomàstica catalanes presentada per l'Institut d'Estudis Catalans a l'Excel·lentíssim Senyor President de la Mancomunitat de Catalunya*. Barcelona: Impremta de la Casa de Caritat [datat el gener de 1922].
- MESTRES, Josep M.; SANTAMARIA, Carolina. (1997). «Els noms propis geogràfics no catalans» dins *Revista de Llengua i Dret*, núm. 27, pàg. 23-78.
- MUNTANER, Ramon. (1979). *Crònica*. Marina Gustà (ed.). 2 vol. Barcelona: Edicions 62 i «La Caixa».
- Nueva Enciclopedia Larousse*. (1980-1982). 10 vol. Barcelona: Planeta.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. (1999). *Ortografía de la lengua española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Salvat català. Diccionari enciclopèdic*. (1985-1988). Barcelona: Salvat Editores.
- SOLÀ, Joan (ed.). (1999). *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell.
- (dir.). (2002). *Gramàtica del català contemporani*. 3 vol. Barcelona: Empúries.